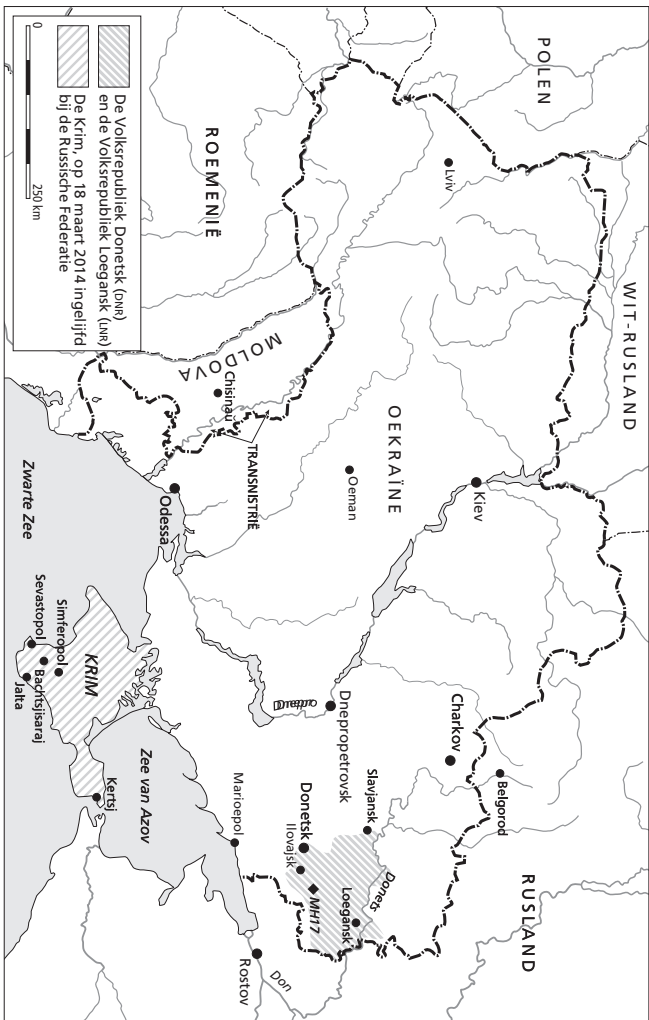

INHOUD

I	Het Associatieverdrag en het Nederlandse referendum	7
II	De oorlog in Oost-Oekraïne	19
III	Het verhaal van een soldaat	32
IV	Het taaie gevecht met de corruptie	41
V	Burgers houden druk op de gewantrouwde overheid	57
VI	Patriotten en neonazi's	68
VII	De Tweede Wereldoorlog als propagandamiddel	83
VIII	Kan Oekraïne uit het dal klimmen?	96
IX	Stemadvies	107

HET ASSOCIATIEVERDRAG EN HET NEDERLANDSE REFERENDUM

Op 6 april 2016 mag de Nederlandse bevolking zich in een referendum uitspreken over de vraag of het parlement het Associatieverdrag van de Europese Unie met Oekraïne moet ratificeren. De meeste Nederlanders hebben geen idee wat voor verdrag dat is, laat staan wat de betekenis ervan is voor Nederland, Europa of Oekraïne. Hun kennis reikt meestal niet verder dan dat rondom dat verdrag een schimmige oorlog is uitgebroken tussen Rusland en Oekraïne, die de verhoudingen tussen West en Oost grondig heeft verpest. Waar komt dat referendum vandaan, wat is de achtergrond van het Associatieverdrag en wat moet je weten over Oekraïne om te snappen wat er op het spel staat?

Sinds 1 juli 2015 hebben Nederlandse burgers het recht een raadgevend referendum te houden over aangenomen wetten of verdragen. De wet die dat regelt was een initiatief van PvdA, GroenLinks en D66. Om een referendum te organiseren moeten minimaal 300 000 handtekeningen bij de Kiesraad worden ingediend. Het referendum is rechtsgeldig bij een opkomst van 30 procent van de kiesgerechtigden (4 miljoen mensen). De uitslag is niet bindend voor de regering.

GeenPeil, een samenwerkingsverband tussen de populistische weblog GeenStijl, Burgercomité EU en het eurosceptische Forum voor Democratie van jurist en publicist Thierry Baudet, besloot afgelopen zomer direct van het nieuwe machtsmiddel gebruik te maken. GeenPeil zocht een schrijnend voorbeeld van machtsmisbruik door de Europese Unie. De Griekse schulden crisis was net bezworen, dus viel de keu-

ze op het Associatieverdrag dat de Europese Unie in 2014 met Oekraïne sloot. GeenPeil noemde het 'een ingrijpende miljardendeal die stilletjes en bijna onbesproken door de beide Kamers in Nederland is geloodst'. Deze 'onwenselijke' Europese toenadering tot Oekraïne leidt volgens de initiatiefnemers onvermijdelijk tot lidmaatschap van de Europese Unie, wat koste wat het kost moet worden vermeden, temeer daar dat de gramschap van Rusland opwekt. Oekraïne ligt nu eenmaal in de invloedssfeer van Rusland en dat moet vooral zo blijven. Dat Rusland de Krim annexeerde en een oorlog in Oost-Oekraïne stuurt, bevoorraadt en financiert, is voor het nee-kamp het beste bewijs dat wij ons niet met Oekraïne hadden moeten inlaten.

In september overhandigde GeenPeil 427 939 geldige handtekeningen aan de Kiesraad en een maand later was de kogel door de kerk. De vraag op het stembiljet voor 6 april luidt: 'Bent u voor of tegen de wet tot goedkeuring van de Associatieovereenkomst tussen de Europese Unie en Oekraïne?' GeenPeil zegt nu zich van een stemadvies te zullen onthouden, maar een blik op de site toont aan dat de achterban inmiddels een onversneden Oekraïnehaat heeft ontwikkeld. Op 1 februari ging ook een ja-campagne, Stem voor Nederland, van start, die wordt gedragen door een aantal partijleden van VVD, CDA, D66 en PvdA. Hun gezicht is de conservatief Joshua Livestro. PVV, SP en de Partij voor de Dieren voeren een nee-campagne, D66 gaat werven voor het verdrag.

De overheid stelde 2 miljoen euro subsidie ter beschikking om actie voor het referendum te voeren. De ja-campagne kreeg bovendien 200 000 euro van de Amerikaanse investeerder George Soros, die zich met zijn Open Society Foundation al decennia inzet voor democratisering van het voormalige Oostblok en de hervormingen in Oekraïne krachtig

steunt. GeenPeil sprak er schande van dat een Nederlands referendum is gekocht door een Amerikaanse miljardair.

Premier Rutte is voor het verdrag, omdat het goed is voor de handel, maar of de regering het zal ratificeren is onduidelijk. Kamerleden gaven aan bij een opkomst van meer dan 30 procent de uitslag serieus te zullen nemen. Daarmee is dit referendum uniek in Europa: niet alleen hebben de Nederlandse regering en de volksvertegenwoordiging het verdrag al goedgekeurd, in de meeste Europese lidstaten was het een hamerstuk.

Wat is de Associatieovereenkomst met Oekraïne?

Associatieverdragen heeft de Europese Unie met zulke verschillende landen als Algerije, Chili, Egypte, Israël, IJsland, Marokko, Zuid-Afrika en Turkije. Het zijn uiteenlopende verdragen voor politieke en economische samenwerking, bedoeld om de contacten te intensiveren, de handel te stimuleren en de stabiliteit in Europa te vergroten. Een Associatieverdrag resulteert niet automatisch in een lidmaatschap van de Europese Unie, zoals de organisatoren van het referendum beweren. Sterker nog, toen de Baltische landen, Polen, Tsjechië, Slowakije, Slovenië en Hongarije in 2004 lid werden van de Europese Unie, zocht Europa een middel om de onderontwikkelde landen van de uiteengevallen Sovjet-Unie voorlopig buiten de deur te houden. Armenië, Georgië, Azerbeidzjan, Oekraïne, Wit-Rusland en Moldavië werden afgescheept met het Oosters Partnerschap met de Europese Unie, een los verband met Europa dat geen enkele concrete toezegging doet over lidmaatschap.

Met Oekraïne wordt al sinds 2007 onderhandeld over een Associatieovereenkomst. Het verdrag is meer dan een handelsakkoord: het verplicht Oekraïne tot serieuze politieke en economische hervormingen. Het staat vol fraaie voorne-

mens, van 'eerbiediging van de democratische beginselen, de rechtsstaat, goed bestuur, mensenrechten en fundamentele vrijheden', tot aan waarborgen voor 'de rechten van minderheden, respect voor diversiteit en menselijke waardigheid en gehechtheid aan de beginselen van de vrijemarkteconomie'. Gewezen wordt op het belang van het tegengaan van de verspreiding van massavernietigingswapens, onschendbaarheid van de grenzen en een gemeenschappelijk Europees veiligheidsbeleid.

Daartegenover staan verbetering van de handel en visumvrij reizen, wat Oekraïne van levensbelang acht. Het land, dat in 1991 bij het uiteenvallen van de Sovjet-Unie onafhankelijk werd, gaat gebukt onder een zware Sovjeterfenis: corruptie, inefficiëntie en machtsmisbruik door een kleine klasse van oligarchen. Rusland beschouwt Oekraïne, waarmee het sterke historische en culturele banden heeft, als onderdeel van zijn invloedssfeer. Maar die Russische dominantie heeft het land de afgelopen 25 jaar geen enkele vooruitgang gebracht. Ook de eigen politieke elite is niet in staat gebleken het land tot bloei te brengen. Daarom kiezen de Oekraïners nu voor andere beschermheren. Dat mag niet van Moskou en Geen-Peil geeft Vladimir Poetin gelijk.

Oekraïne heeft de pech tussen Rusland en de Europese Unie ingeklemd te liggen. Opeenvolgende Oekraïense presidenten hebben geprobeerd zich aan de invloed van Rusland te ontworstelen. Zo schreef Leonid Koetsjma, president van 1994 tot 2005, al begin deze eeuw een boek met de veelzeggende titel *Oekraïne is geen Rusland*. In 2004 gingen de Oekraïners voor het eerst massaal de straat op tegen verkiezingsfraude en voor president Viktor Joesjtsjenko, die voor Europa koos. Maar die Oranje Revolutie verzandde. In 2010 kreeg Oekraïne met Viktor Janoekovitsj uit Donetsk opnieuw een pro-Russische president. Toen zelfs deze in het najaar van

2013 besloot vóór het Associatieverdrag te kiezen, voerde Poetin de druk zo hoog op dat Janoekovitsj een week voor de ondertekening, die op 29 november 2013 in Vilnius plaats zou vinden, bakzeil haalde. Weer gingen honderdduizenden demonstreren en Euromajdan was geboren. De beweging dankt zijn naam aan Majdan Nezaleznosti, het Onafhankelijkheidsplein in Kiev, waar het massaprotest plaatsvond. Deze keer verliep de opstand aanzienlijk grimmiger, ging gepaard met bloedvergieten en eindigde op 22 februari 2014 met de vlucht van Janoekovitsj, die vervolgens door zijn eigen Partij van de Regio's werd weggestemd. Moskou noemde het een staatsgreep van een 'fascistische junta'.

Europese diplomaten zeggen dat Rusland nooit duidelijk heeft gemaakt waarom het Associatieverdrag een belemmering zou zijn voor de handel tussen Rusland en Oekraïne. De Europese Unie doet zelf volop zaken met Rusland. Andere Europese landen die een Associatieverdrag hebben met de EU, zoals bijvoorbeeld het pro-Russische Servië, is door Rusland nooit een strobreed in de weg gelegd. De Oekraïners staan op het standpunt dat zij zelf mogen bepalen met wie zij internationale verdragen sluiten. Op 27 juni 2014 ondertekende de nieuwe president Petro Porosjenko het Associatieverdrag alsnog.

Toen op 1 januari 2016, tot woede van Poetin en GeenPeil, het uitgebreide Vrijhandelsverdrag met Oekraïne van kracht werd, dat het grootste onderdeel is van het Associatieverdrag, verbrak Rusland alle economische banden met zijn buurland. Deze draconische strafmaatregel kost Oekraïne miljarden euro's, maar berokkent ook Rusland zelf forse schade.

Zo heeft het Associatieverdrag geleid tot een unieke situatie: nooit eerder in de geschiedenis van de Europese Unie leidde een pak papier van tweeduizend bladzijden niet alleen

tot een handelsboycot, maar ook tot een echte oorlog, die volgens de Verenigde Naties al meer dan negenduizend doden heeft gekost. Waar de Russische president Poetin al jarenlang roept dat de NAVO zijn onmetelijke land omsingelt, is toenaadering tot de Europese Unie nu ook al een bedreiging van Ruslands staatsveiligheid gebleken.

Waarom reageert Rusland zo kwaad?

We waren gewaarschuwd: in augustus 2008 onderstreepte Poetin met een felle vijfdaagse oorlog tegen Georgië dat hij het NAVO-lidmaatschap van deze Kaukasus-republiek niet zou tolereren. Enkele maanden daarvoor had hij de wereldleiders op een NAVO-top in Boekarest laten weten dat dat ook voor Oekraïne gold. Hij zei dat hij Oekraïne niet als zelfstandige staat beschouwde. Dat werd echter uitsluitend opgevat als een waarschuwing aan het adres van de NAVO. En dus was Europa in maart 2014 totaal verrast door de plotselinge annexatie van de Krim en de morele, militaire en materiële steun voor de gewapende opstand in het oosten van Oekraïne. Het Westen kondigde sancties tegen Rusland af, maar het verdedigen van het grondgebied werd aan Oekraïne zelf overgelaten.

Poetin ziet de keuze van Oekraïne voor Europa als een vernedering van Rusland. Wat hem kwaad maakt, is dat het Associatieverdrag toetreding tot de Russische Douane-unie onmogelijk maakt. Dit handelsverdrag is een van de hoekstenen van de Euraziatische Unie, Ruslands tegenhanger van de Europese Unie. Want anders dan zijn antiwesterse retoriek doet vermoeden, spiegelt Rusland zich wel degelijk aan Europa. Het idee voor de Euraziatische Unie ontstond in 2009. Inmiddels zijn Wit-Rusland, Armenië, Kazachstan en Kirgizië toegetreden, maar zonder Oekraïne blijft dat voor Rusland een nogal oninteressant gezelschap. En zelfs die tamme

club trad niet helemaal con amore toe: de Wit-Russische dictator Aleksandr Loekasjenko en zijn Kazachse evenknie Noersoeltan Nazarbajev zijn niet gecharmeerd van Poetins dominantie. Toen de Russische president zich liet ontvallen dat de grenzen van Kazachstan ook redelijk willekeurig zijn getrokken, zag Nazarbajev zich genoodzaakt hem op de vingers te tikken. In de hoofdstad Astana gingen alle alarmbellen af. Ook in Kazachstan wonen veel Russen, die zich door Poetin beschermd zouden kunnen wanen. Wit-Rusland probeert eveneens te schipperen door de banden met Europa aan te halen.

Behalve geopolitiek gezichtsverlies vreest het Kremlin ook dat een Europees Oekraïne een voorbeeld zou kunnen worden voor democratisering in Rusland zelf. Poetin is er bij zijn herverkiezing in 2012 in geslaagd de oppositie in Moskou, die voor het eerst met tienduizenden middenklassers de straat op ging, weer praktisch monddood te maken. Een heropleving van het protest kan hij niet gebruiken: dit najaar zijn er parlementsverkiezingen. De westerse sancties zijn een klap voor de Russische economie, maar een veel ernstiger bedreiging is de lage olieprijs. 'De gezondheid van de Russische economie is niet afhankelijk van binnenlandse politiek, sancties, technologische innovatie, de beslissing tot toenadering tot het Westen of vriendschap met China,' aldus Andrey Movchan van het Carnegie Center in Moskou. 'De enige factor die de Russische economie beïnvloedt is de prijs van olie en gas.'

De Russische krant *Vedomosti* schat de kosten van de westerse sancties tussen 2014 en 2017 op 170 miljard dollar en van de lage olieprijs op 400 miljard dollar. Rusland teert snel in op zijn reserves, het land zit in een recessie, de inflatie was vorig jaar 20 procent en de roebel verliest rap aan waarde. Westerse investeerders trekken zich terug. Russische economen en zakenlui maken zich grote zorgen over het kortzichtige beleid

van het Kremlin. De kapitaalvlucht neemt weer toe. Poetin zag zich zelfs tandenknarsend genoodzaakt een aantal staatsbedrijven als Aeroflot en Rosneft in de verkoop te zetten. Banken wankelen en er zijn protesten van pensioentrekkers, vrachtwagenchauffeurs, artsen en gedupeerde hypotheekhouders. Poetins sociaal contract met de bevolking staat onder druk. De stagnatie in Rusland sterkt de Oekraïners alleen maar in hun opvatting dat zij de goede keuze hebben gemaakt: Poetins economische beleid is een doodlopende weg.

Wat staat er in Oekraïne op het spel?

De Oekraïners begrijpen heel goed dat lidmaatschap van de Europese Unie nog decennia niet aan de orde is; een kwart van de bevolking is er zelfs helemaal geen voorstander van. In Oekraïne hebben ze op dit moment wel iets anders aan hun hoofd. Na het luwen van de oorlog in het oosten woedt er in het land een strijd tussen heden en verleden, tussen modernisering en conservatisme. Tussen hervormers en hen die de status quo (en hun grote financiële belangen) willen behouden. De Nederlandse tegenstanders van het verdrag hebben de uitkomst van die strijd vast beslist: Oekraïne mag niet moderniseren maar dient zich koest te houden en te blijven zitten in het hok waar het hoort: de Russische wereld. Dat is een stem voor de oligarchie.

De meeste Oekraïners zijn het daar niet mee eens. Ondanks de zware economische crisis en de oorlog blijft de steun voor de Europese koers groot. Volgens de laatste peiling van het Kievse Internationaal Instituut voor Sociologie (januari 2016) is 52,7 procent van de bevolking voorstander van lidmaatschap van de Europese Unie en 23,1 procent tegen. De Russische Douane-unie blijft extreem impopulair: landelijk is slechts 17 procent van de Oekraïners voor toetre-

ding tot de Russische variant van het handelsverdrag, terwijl 57 procent tegen is. Zelfs in het oosten is slechts 33 procent voor toetreding tot de Douane-unie, terwijl 32 procent er nee tegen zegt (het instituut peilde ook in de Volksrepubliek Donetsk, alleen Loegansk deed niet mee).

Wat staat er in Oekraïne nu eigenlijk op het spel sinds president Janoekovitsj werd verdreven? Heel veel: als de tweede Majdan-revolutie weer mislukt, zinkt het land weg in corruptie en anarchie. De goedopgeleide en zeer gemotiveerde jonge generatie zal het land verlaten. Oekraïne wordt een niemandsland tussen Europa en Rusland, gewantrouwd door het Westen en gehaat door het Oosten. Want hoe je het ook wendt of keert, en wie je de schuld ook in de schoenen schuift, de betrekkingen van Oekraïne met Rusland zijn voor lange tijd verziekt. Dat is heel pijnlijk: de buurlanden hebben een gemeenschappelijke geschiedenis, cultuur en taalverwantschap.

Oekraïne heeft eeuwenlang deel uitgemaakt van het Russische tsarenrijk. De voorloper van Moskovië was het Kievse 'Rus'. De Kievse vorst Vladimir de Heilige kerstende in 988 de Slavische volkeren, nadat hij zelf in een kerk op de Krim het orthodoxe geloof had aangenomen. Daarom noemt Poetin de Krim 'heilige Russische grond'. Er zijn honderdduizenden gemengde huwelijken en familiebanden, die door de oorlog zwaar onder druk zijn komen te staan. Lukt het Oekraïne om de weg omhoog te vinden, dan is er misschien ook hoop voor hervormingen in Rusland. Een vacuüm aan de oostgrens van Europa is een enorm veiligheidsrisico. GeenPeil vindt dat geen probleem: gewoon een hek bouwen en buitenhouden. Dat is een zeer kortzichtig standpunt.

Mogen de Oekraïners er zelf ook wat over zeggen?

Nederland zou alleen al door het neerschieten van de MH17 van Malaysia Airlines een meer dan normale belangstelling

voor Oekraïne moeten hebben. Hoewel er ook na het rapport van de Nederlandse Onderzoeksraad voor Veiligheid vragen openblijven, staat vrijwel vast dat de Boeing is neergehaald door een raketinstallatie Boek-1 van Russische origine. Toch heeft geen enkele respectabele krant of respectabel televisiestation de moeite genomen een correspondent in het spotgoedkope Kiev te stationeren om de politieke omwenteling in Oekraïne op de voet te volgen.

De discussie in Nederland voltrekt zich grotendeels over de hoofden van de Oekraïners heen. Bij mijn laatste bezoek aan Kiev, in januari 2016, vroeg ik een aantal hervormers wat een afwijzing van het Associatieverdrag voor hen zou betekenen. Ze waren glashelder: de hervormingen hebben slechts kans van slagen als het Westen Kiev keihard onder druk houdt. Een nee-stem in Nederland zou een grote klap zijn voor Oekraïne. 'Miljoenen mensen hebben zich uit de naad gewerkt en het zou vreselijk zijn als al die inspanning voor niks is geweest, enkel en alleen omdat ergens ver weg mensen niet begrijpen wat dit verdrag voor ons betekent,' zegt Natalja Hoemenjoek, hoofdredacteur van het televisiestation Hromadske (Burger-tv). 'Ik ben bang dat de mening van de Nederlanders totaal niet is gebaseerd op wat er in Oekraïne aan de hand is, maar wordt bepaald door hun eigen houding tegenover de Europese Unie. Het is een plaatselijke discussie, waarvan de uitkomst enorme invloed zal hebben op de economische ontwikkeling van een groot land.'

Hoemenjoek noemt het denken in invloedssferen een 'erg ouderwets Koude Oorlogidee'. 'Waarom zou iemand in Berlijn, Moskou of Washington DC plotseling mogen beslissen in welke invloedssfeer mijn land moet liggen? Ik vind dat buitengewoon beledigend. Voor ons doet dat niets af aan onze gemeenschappelijke taal of cultuur, maar Rusland is geen rechtsstaat, het is een land zonder burgerlijke vrijheden, de

mensenrechtensituatie holt achteruit, er is geen vrijheid van meningsuiting, er heerst een enorme intolerantie en alles waar wij in geloven wordt verboden. Waarom zou ik in godsnaam in die invloedssfeer willen verkeren?’

Taras Katsjka, de net benoemde ombudsman voor belastingzaken, verwerpt de suggestie dat het Associatieverdrag een provocatie zou zijn van Rusland. ‘Oekraïne is geen kolonie, we zijn een onafhankelijke staat. Ondanks de Russische agressie hebben wij hen er keer op keer van proberen te overtuigen dat het Russische zakenleven geen enkele schade ondervindt van dit verdrag. Als Rusland zich wil gedragen als in de tijd van tsaar Alexander I, laat het dan vooral blijven leven in die tijdmachine. Wij leven in de eenentwintigste eeuw. Handel wordt niet beslecht met tanks.’

‘Waarom moeten wij ons in godsnaam afvragen of het Associatieverdrag schadelijk is voor Rusland?’ zegt ook Andri Andrjoesjkiv van lobbygroep Reanimatiepakket van Hervormingen. Met 350 Oekraïense experts bereidt zijn club in noodtempo de wetsvoorstellen voor die van Oekraïne een rechtsstaat moeten maken. ‘Wij willen een democratisch land opbouwen en ons ontwikkelen naar Europees voorbeeld, los van wat Moskou wil. Rusland heeft zichzelf in diskrediet gebracht met zijn houding tegenover mensenrechten. Wij zijn sinds 22 februari 2014, toen we Janoekovitsj hebben verjaagd, geen filiaal meer van Rusland. Niemand hier wil een herhaling van een dergelijke dictatuur. Laten de Russen liever ons voorbeeld volgen dan dat wij in hun voetsporen moeten treden.’

Als Nederland tegen het Associatieverdrag stemt, stemt het niet tegen de politici in Kiev maar tegen de gewone burgers, die op het Majdanplein hun leven gaven voor Europese idealen, zegt Darja Kalenjoek, directeur van ngo Anticorruptie-Actiecentrum. ‘Voor ons betekent een nee dat we alleen

staan in onze strijd tegen dit post-Sovjetsysteem waar Rusland enorme invloed heeft. In samenwerking met de Europese Unie, het IMF, de Wereldbank en de Verenigde Staten kunnen wij de corruptie de baas worden. Ons besluit staat vast: wij zeggen nee tegen Rusland, nee tegen de post-Sovjetwereld, nee tegen ingekankerde corruptie, wij zeggen ja tegen keuzevrijheid, ja tegen menselijke waardigheid en transparante spelregels. Als het breekijzer van de Europese Unie ons door het referendum uit handen wordt geslagen, is dat een overwinning voor Rusland. Poetin zal zeggen: "Zie je wel? Niemand in Europa zit op jullie te wachten. Kom maar bij mij..." Zeg alsjeblieft geen nee tegen ons! Voor ons is de Europese Unie veel meer dan de Brusselse bureaucratie, ze is een symbool van hoop.'

Aan de vooravond van het referendum wil ik de Nederlandse stemmer uitleggen wat de achtergrond is van dit conflict. Luister naar de Oekraïners zelf, bijvoorbeeld naar de jonge jurist Artjom Choroenzji, die zich na het uitbreken van de opstand in het oosten onmiddellijk aansloot bij een van de vrijwilligersbataljons om zijn land te verdedigen. Hij vocht tegen de Russen in de veldslag om Ilovajsk, waar achthonderd Oekraïense militairen omkwamen, en zat vier maanden in krijgsgevangenschap bij de rebellen. Hij had niet gedacht dat te zullen overleven. Een nee tegen het Associatieverdrag geeft Rusland heel veel troeven in handen, zegt Choroenzji. 'Het berooft ons van een perspectief. Eigenlijk zou dat zo verschrikkelijk zijn dat ik me niet eens kan voorstellen hoe groot de gevolgen zullen zijn. Heel veel hoop zou vervliegen. Heel veel mensen zijn dan voor niks omgekomen. Dat is té erg om tot me door te laten dringen.'